

Archeologisch bureauonderzoek

**Plangebied Alfadriehoek en Westhaven
Westpoort**

BO 07-042 Amsterdam 2011

Inhoud

Samenvatting	4
Inleiding	5
1 Administratieve gegevens plangebied	6
1.1 Administratieve gegevens	6
2 Wet- en regelgeving	8
2.1 Algemeen	8
2.2 Rijk	8
2.3 Provincie Noord-Holland	8
2.4 Gemeente Amsterdam	9
2.5 Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie	9
3 Historisch-topografische en archeologische inventarisatie	10
3.1 Algemeen	10
3.2 Historisch-topografische inventarisatie van het plangebied	11
3.3 Archeologische inventarisatie van het plangebied	13
3.3.1 Archeologische Monumenten Kaart (AMK) en Cultuur Historische Waardenkaart (CHW)	13
3.3.2 Vindplaatsen in de omgeving van het plangebied	13
3.3.3 Bodemopbouw & conclusie: verwachtingsmodel	14
3.5 Conclusie: verwachtingsmodel	14
4 Archeologische verwachtingskaart	16
5 Archeologische beleidskaart	18
Conclusie	20
Bronnen	21
Appendix I: Beleidsvarianten en stroomschema	22
Appendix II: Vindplaatsen BMA	24

Samenvatting

Bureau Monumenten & Archeologie (BMA) heeft in opdracht van de Dienst Ruimtelijke Ordening (DRO) een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd voor de bestemmingsplangebieden Westhaven en Alfadriehoek. Dit is bedoeld om het cultuurhistorische verleden van het plangebied in kaart te brengen en daarmee een beeld te krijgen van de archeologische sporen die in de bodem aanwezig kunnen zijn.

De historisch topografische kartering heeft geresulteerd in een overzicht van archeologische informatie over de ontwikkeling van het Amsterdams havengebied aan het IJ vanaf de Late Middeleeuwen tot in de 20ste eeuw. Van dit ruimtelijke en landschappelijke beeld is een archeologische verwachting opgesteld die omgezet is naar een beleidskaart. De kaart biedt een specificatie van de beleidsregels en maatregelen voor de vereiste archeologische monumentenzorg.

De beleidskaarten van de plangebieden maken onderscheid tussen vier zones met hoge verwachting en een zone zonder verwachting. Voor de zones met een hoge verwachting geldt dat bij bodemingrepen vanaf 500 m² en dieper dan 4 m ÷ NAP voorafgaande aan de bodemverstorende ingreep een Inventariserend Veldonderzoek (IVO) noodzakelijk is. Voor de zone met een negatieve verwachting geldt een vrijstelling van archeologisch maatregelen vanwege de hoge mate van verstoring van eventuele archeologische resten door bouw- en infrastructurele werkzaamheden. Dit betekent dat verder archeologisch veldonderzoek niet nodig is.

Voor het gehele plangebied geldt de wettelijke meldingsplicht, wat inhoudt dat ook in geval geen archeologisch vooronderzoek vereist is en er toch archeologische overblijfselen ouder dan 50 jaar bij bouwwerkzaamheden aangetroffen worden, deze bij BMA aangemeld dienen te worden. In gezamenlijk overleg met de opdrachtgever kunnen dan maatregelen worden genomen tot documentatie en berging van de vondsten.

Inleiding

Het archeologisch bureauonderzoek van Bureau Monumenten en Archeologie (BMA) betreft een inventarisatie van archeologische c.q. cultuurhistorische waarden binnen de plangebieden Westhaven en Alfadriehoek. Uitgaande van deze waardestellende inventarisatie wordt het beleid vastgesteld voor het behoud en/of documentatie van eventuele archeologische overblijfselen in verband met toekomstige bouwplannen.

Het archeologisch bureauonderzoek vindt plaats in het kader van de bestemmingsplannen Alfadriehoek en Westhaven. De voorliggende waardestelling is gebaseerd op een historisch topografische inventarisatie van kaartmateriaal, publicaties en archiefbronnen, in samenhang met archeologische informatie over vergelijkbare locaties in de directe omgeving.

In het bureauonderzoek komen het nationale, provinciale en gemeentelijke archeologiebeleid (hoofdstuk 2), de historische en archeologische achtergronden (hoofdstuk 3) en de archeologische verwachting van de plangebieden (hoofdstuk 4) aan de orde, gekoppeld aan een beleidskaart (hoofdstuk 5) waarmee wordt gespecificeerd of en in welke mate archeologische maatregelen binnen (toekomstige) planontwikkeling vereist zijn.

1 Administratieve gegevens plangebied

Het plangebied Alfadriehoek ligt ingesloten tussen de Isolatorweg aan de zuidkant, de Nieuwe Hemweg aan de Noordzijde en de Einsteinweg aan de westzijde. Het plangebied Westhaven ligt ten oosten van de bocht in de spoorlijn naar Zaanstad en wordt hier begrensd door de Rhôneweg, de Basisweg en de Hornweg. In het Noorden ligt het Noordzeekanaal en in het oosten de Einsteinweg.

1.1 Administratieve gegevens

Opdrachtgever	Dienst Ruimtelijke Ordening
Contactpersoon	mevrouw T. Priem/ dhr. A. van Luijk
Adres	Postbus 2758
Postcode / plaats	1000 CT Amsterdam

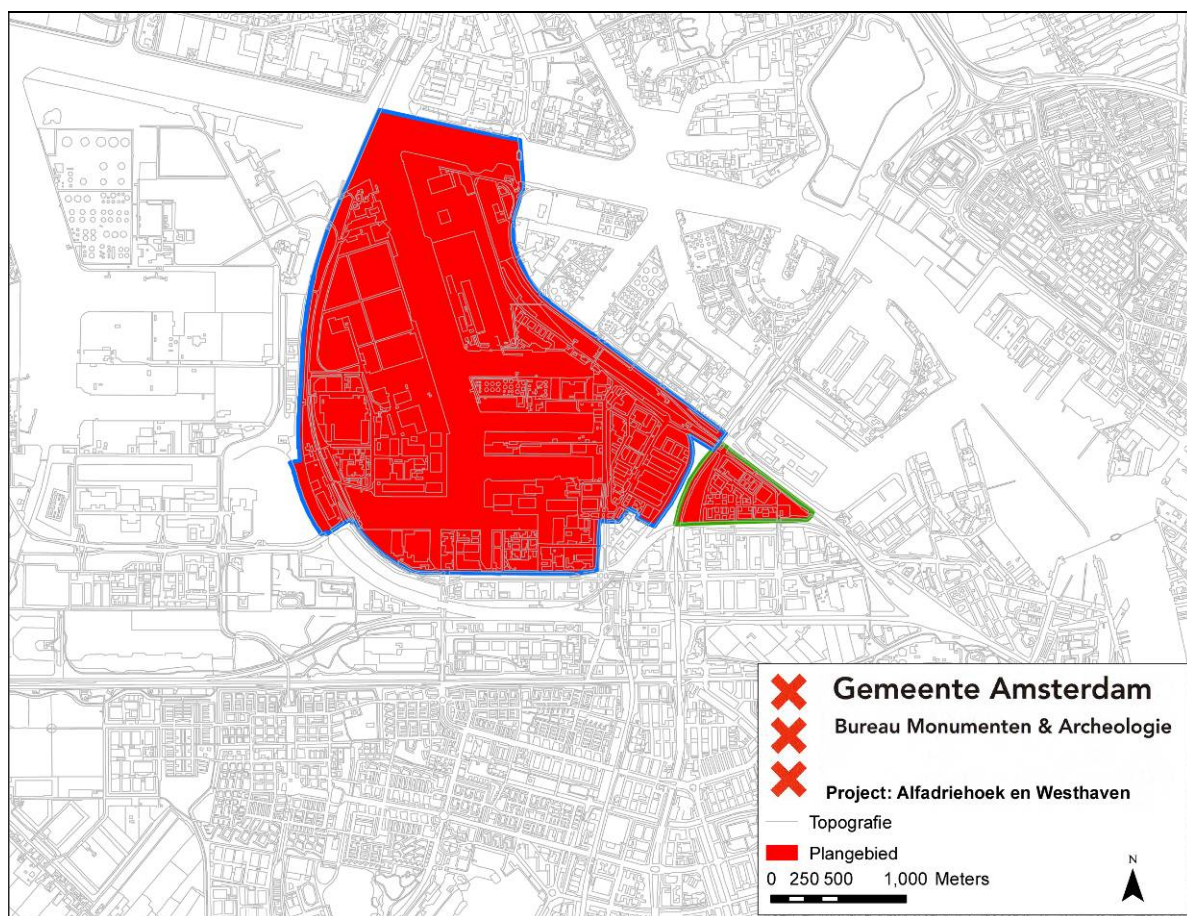
Plangebied Alfadriehoek

Provincie	Noord-Holland	Gemeente	Amsterdam
Plaats	Amsterdam	Kaartblad	25B
ARCHIS meldingsnr.	29388	ARCHIS afmeldingsnr:	21704
Kadaster	ASD-AI		
X-coördinaat N	118.370	Y-coördinaat N	490.481
X-coördinaat O	118.049	Y-coördinaat O	489.969
X-coördinaat Z	118.997	Y-coördinaat Z	489.881
X-coördinaat W	118.035	Y-coördinaat W	489.854

Plangebied Westhaven

Provincie	Noord-Holland	Gemeente	Amsterdam
Plaats	Amsterdam	Kaartblad	25B
ARCHIS meldingsnr.	29389	ARCHIS afmeldingsnr:	21705
Kadaster	STN-K		
X-coördinaat NW	115.804	Y-coördinaat NW	492.809
X-coördinaat ZO	118.414	Y-coördinaat ZO	490.533
X-coördinaat ZW	117.471	Y-coördinaat ZW	489.158
X-coördinaat NO	116.792	Y-coördinaat NO	482.597

Locatie

1 Plangebieden Westhaven (blauw omlijnd) en Alfadriehoek (groen omlijnd).

2 Wet- en regelgeving

2.1 Algemeen

Het archeologische erfgoed bestaat uit voorwerpen en structuren die in de bodem bewaard zijn. Deze materiële overblijfselen vormen een onderdeel van onze leefomgeving. Het beleid voor het archeologisch erfgoed heeft dan ook veel raakvlak met dat van de ruimtelijke ordening. Voor optimale integratie van de archeologie in de ruimtelijke ordening heeft het rijk o.a. de Monumentenwet 1988 en de Wet ruimtelijke ordening aangepast.

2.2 Rijk

Om het bewustzijn van het Europese erfgoed te vergroten hebben de Europese ministers van Cultuur in 1992 het Verdrag van Valletta opgesteld (ook bekend als het Verdrag van Malta). Een van de voorwaarden om dit te bereiken is dat het Europese archeologische erfgoed voor toekomstige generaties beschikbaar blijft.

In Nederland wordt aan dit uitgangspunt invulling gegeven door behoud van archeologisch erfgoed in de bodem (*in situ*) tijdens de planontwikkeling mee te wegen. Als behoud in de bodem (bijvoorbeeld door middel van technische maatregelen of planaanpassing) geen optie is, dan worden archeologische resten opgegraven (behoud *ex situ*). De initiatiefnemer van een ruimtelijk plan, dat bodemverstoring tot gevolg heeft, is verantwoordelijk voor de planologische en de financiële inpassing van het archeologisch onderzoek.

In de Monumentenwet is een bepaling opgenomen dat in elk bestemmingsplan rekening moet worden gehouden met de in de grond aanwezige, dan wel te verwachten archeologische waarden.¹ Ook bevat de Monumentenwet een verplichting om toevalsvondsten te melden (de zgn. meldingsplicht).²

2.3 Provincie Noord-Holland

Als toetsingskader voor bestemmingsplannen en projectbesluiten gebruikt de provincie Noord-Holland de structuurvisie, de leidraad landschap en Cultuurhistorie en de Cultuur Historische Waardenkaart (CHW).³ Op grond van de Wro dienen gemeenten bij de vaststelling van bestemmingsplannen, projectbesluiten en beheersverordeningen de Provinciale Ruimtelijke Verordening Structuurvisie in acht te nemen. Op de CHW zijn o.a. archeologisch verwachtingsvolle gebieden opgenomen. De waardestellingen van de CHW zijn bedoeld als algemene indicaties die per specifiek plangebied nadere invulling en precisering nodig hebben. Naast de CHW beheert de provincie de Archeologische Monumentenkaart (AMK) van het rijk. Op de AMK staan de beschermde archeologische monumenten, de terreinen van zeer hoge en hoge archeologische waarde en de gebieden met een archeologische betekenis.

¹ Artikel 38a lid 1 van de gewijzigde Monumentenwet schrijft hierover dat *De gemeenteraad bij vaststelling van een bestemmingsplan als bedoeld in artikel 3.1 van de nieuwe Wet op de Ruimtelijke Ordening en bij de bestemming van de in het plan begrepen grond, rekening houdt met de in de grond aanwezige dan wel te verwachten monumenten. Met 'monument' wordt hier een (onbeschermde) archeologisch monument bedoeld, ofwel alle terreinen welke van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun betekenis voor de wetenschap of hun cultuurhistorische waarde* (art. 1 Monumentenwet).

² Artikel 53 van de gewijzigde monumentenwet 1988.

³ Provincie Noord-Holland, 2010

2.4 Gemeente Amsterdam

De gemeente Amsterdam vindt het belangrijk dat archeologie vroegtijdig in ruimtelijke ordeningsprocessen wordt geïntegreerd.⁴ Hiermee worden twee doelen gediend. Ten eerste een efficiënte voortgang en kostenbeheersing van bouwprocessen. En ten tweede een kwalitatief goed en stadsbreed uniform beheer van het archeologische erfgoed.

Op basis van de resultaten uit het archeologisch bureauonderzoek wordt bepaald of in het bestemmingsplan regels met betrekking tot archeologie moeten worden opgenomen. De Monumentenwet biedt een tweetal mogelijkheden (artikelen 39-40) die BMA heeft uitgewerkt in de modelregels archeologie.

De bescherming van (verwachte) archeologische waarden in een bestemmingsplan wordt geregeld met een omgevingsvergunning als bedoeld in artikel 2.1 lid 1 van de Wet algemene bepalingen omgevingsrecht. Aan een omgevingsvergunning zijn bouwregels verbonden: die bepalen dat in het belang van de archeologische monumentenzorg de aanvrager van een omgevingsvergunning een archeologisch rapport met selectiebesluit dient te overleggen. Daarnaast kan in het bestemmingsplan worden opgenomen dat een omgevingsvergunning moet worden aangevraagd voor het uitvoeren van aanlegwerkzaamheden.

Aan een omgevingsvergunning kunnen voorschriften worden verbonden. Dit houdt in dat aan de vergunning de verplichting wordt gekoppeld om technische maatregelen tot behoud te treffen, om de archeologische resten op te graven of om de werkzaamheden te laten begeleiden door een archeoloog.

De bouwregels en de omgevingsvergunning voor aanlegwerkzaamheden bevatten daarnaast uitzonderingen, die duidelijk maken in welke gevallen archeologisch onderzoek niet nodig is. In Amsterdam gelden elf beleidsvarianten, zoals de uitzondering van archeologisch onderzoek bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² of ondieper dan de 19de-of 20ste eeuwse ophogingen (Appendix I: beleidsvarianten). In de praktijk komen per plangebied meestal twee tot zes varianten voor.

2.5 Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie

Voor de uitvoering van archeologisch onderzoek is door het ministerie van OCW de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA) opgesteld. De KNA gaat uit van een gefaseerde aanpak. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen een Bureauonderzoek, een Inventariserend Veldonderzoek, een Archeologische Opgraving (AO) en een Archeologische Begeleiding (Appendix I: stroomschema).

Het inventariserend veldonderzoek is bedoeld om de resultaten van het bureauonderzoek te toetsen. Het geeft inzicht in de aanwezigheid en toestand van de archeologische overblijfselen in de bodem. Een opgraving wordt uitgevoerd wanneer er sprake is van een vindplaats met waardevolle archeologische resten. Een archeologische begeleiding houdt in dat de bouwgreep onder begeleiding van een archeoloog wordt uitgevoerd. Elke onderzoeksfase wordt afgesloten met een selectiebesluit. Hierin wordt vastgesteld welke delen van een plangebied in aanmerking komen voor verder archeologisch onderzoek of voor bescherming en welke delen van het plangebied worden vrijgegeven.

Voor archeologisch veldonderzoek is een Programma van Eisen (PvE) vereist. Hierin zijn de kwalitatieve randvoorwaarden en onderzoeksvragen voor het werk vastgelegd. Het vormt de basis voor verdere planning en kostenraming. Het laten opstellen ervan behoort tot de verantwoordelijkheid van de initiatiefnemer van het bouwplan.

⁴ BMA, 2010

3 Historisch-topografische en archeologische inventarisatie

3.1 Algemeen

Het huidige 'natuurlijke' landschap in en om Amsterdam wordt in grote mate bepaald door de landschapsvorming die zich voltrok in het Holocene, de periode na de laatste IJstijd (vanaf ca. 10.000 BP). Er heerste toen vanaf ca. 4.000 BP een gematigd klimaat waarin veengroei mogelijk was. Toen ontstond hier in de kuststreek het zogenaamde Hollandveen. Het Hollandveen Laagpakket bevindt zich thans in de ondergrond tussen gemiddeld 4 - 5 m ÷ NAP en 2 m ÷ NAP en loopt plaatselijk door tot 0 m NAP. Dit natuurlijke landschap is omgevormd tot een veenweidegebied door middel van grootschalige veenontginningen, die in de 11de eeuw van start gingen.⁵ Bij de cultivatie van het landschap speelde de waterhuishouding een cruciale rol. Tegelijkertijd met de veenontginningen begon ook de aanleg van dijken en later in de 17de en 18de eeuw volgde de uitgebreide droogmakerijen waarbij grote watergebieden in Noord-Holland werden ingepolderd. Wat de vroegste bewoning van Amsterdam betreft dateren de oudste archeologische sporen van huizen tot nu toe uit de 12de eeuw. Rond de stad en met name op de hoger gelegen strandwallen in Noord Holland zijn vindplaatsen met bewoningssporen die teruggaan tot in de Bronstijd (ca. 2.000 - 800 v. Chr.).

De eerste bewoning van Amsterdam ontwikkelde zich in de 12de en 13de eeuw aan de Nieuwendijk/Kalverstraat en de Warmoesstraat/Nes. Met de aanleg van de (Nieuwezijds en Oudezijds) burgwallen in de 14de eeuw startte het proces van stadsvorming. De stad had eerst een aarden omwalling ('sciltraminge') als verdedigingswerk die in de laatste kwart van de 15de eeuw werd vervangen door een stenen stadsmuur. De laatmiddeleeuwse stad was omsloten door de huidige Singel aan de westkant en de Geldersekade en Kloveniersburgwal aan de oostkant. In de periode 1585-1663 groeide de stad explosief door vier stadsuitbreidingen. Ten tijde van de Eerste Uitleg (1585-1586) verplaatste de stadsrand zich naar de huidige Herengracht en de Oudeschans. Bij de Tweede Uitleg (1592-1596) verschenen er vier nieuwe woon- en werkeilanden (Marken, Uilenburg, Rapenburg en Vlooienburg) aan de oostkant van de stad. In 1613 ontstond met de Derde Uitleg aan de westzijde van de stad de woon- en werkbuurten de Jordaan en het eerste deel van de grachtengordel tot aan de Leidsegracht. De vroeg 17de-eeuwse stad werd beschermd door een gebastioneerde aarden wal ontworpen naar de nieuwste fortificatieplannen uit Italië, voorzien van elf bolwerken. Met de Vierde Uitleg van 1663 werd in de Gouden Eeuw het halfcirkelvormige stadsplan van Amsterdam voltooid. Het oostelijke deel van de grachtengordel werd aangelegd over de Amstel en aan het IJ werden de drie oostelijke haveneilanden Kattenburg, Wittenburg, Oostenburg gerealiseerd. De nieuwe bakstenen stadswal (met nu in totaal 26 bolwerken) volgde met z'n gracht het tracé van de huidige Singelgracht.

De eerste woonwijken buiten de Singelgracht verrezen naar aanleiding van het uitbreidingsplan Kalff in 1877, gevolgd door een tweede ring na annexatie van grote delen van de gemeenten Nieuwer-Amstel en Sloten in 1896. De 20ste-eeuwse groei van de stad valt uiteen in vier fasen; bebouwing van de Baarsjes, Zuid en Oost in de twintiger en dertiger jaren, het door nieuwbouw aangegroeien van voormalige dijkdorpen in Amsterdam Noord, de wederopbouwijken aan de westzijde van de stad (de Westelijke Tuinsteden) en de bebouwing van de voormalige Bijlmermeer in de zestiger en zeventiger jaren. Met IJburg borduurt de stad begin 21ste eeuw weer voort op het concept van vier eeuwen tevoren, het creëren van stedelijk areaal in en aan het IJ.

⁵ Veerkamp 1997, 10-31.

3.2 Historisch-topografische inventarisatie van het plangebied

De bestemmingsplangebieden Alfadriehoek en Westhaven bevinden zich in de voormalige IJpolders. Voordat deze in de jaren '70 van de 19^e eeuw werden drooggelegd, waren ze onderdeel van het stroomgebied van het IJ. Hier lagen enkele veeneilanden, waaronder Den Hoorn (afb. 2).

2 Historische kaart opgetekend door Gerret Drogenham en uitgegeven door Nicolaes Visscher omstreeks 1700

Tot omstreeks 300 v. Chr. was Den Hoorn een schiereiland dat met de noordelijke IJ-oever was verbonden. Door de toenemende invloed van de zee erodeerde het veen en werd De Hoorn van de noordelijke IJ-oever afgesneden. Vervolgens nam de invloed van de zee weer af, kromp het Oer-IJ tot een smalle veenstroom en werden de oevers overwoekerd door veengroei. Als gevolg van de nieuwe veengroei lag het eiland in de vroege middeleeuwen weer vast aan het noordelijk gelegen Westzaanderland. Vanaf de Late Middeleeuwen (11e -12e eeuw) werd dit gebied ontgonnen.

De ontginning van het veengebied in en rond Amsterdam kwam in de 11e of 12e eeuw vanuit verschillende locaties op gang. Doorgaans vormde een waterloop de basis en werden haaks op het water percelen uitgezet met een onderlinge afstand van 30 tot 100 m. De ontginningspercelen werden van elkaar gescheiden door middel van sloten. Deze sloten dienden tevens om het natte veengebied te ontwateren. Door de ontwatering kwam het veen droog te liggen en werd het land geschikt voor akkerbouw. Inherent aan de ontwatering van het veen was de daling van het maaiveld, waardoor de akkers bloot kwamen te staan aan overstromingsgevaar. Gedurende diverse stormvloed en in de 12e en 13e eeuw gingen grote stukken veengebied verloren en verbreedde het IJ zich aanzienlijk. In deze periode is Den Hoorn opnieuw een eiland geworden.⁶ Den Hoorn werd in 1399 aan het Karthuisklooster verkocht. Later kwam het eiland in bezit van het Burger Weeshuis.

⁶ Braam, 1993

Vanaf de Middeleeuwen tot aan het einde van 19e eeuw fungeerde het IJ als de belangrijkste vaarroute tussen Amsterdam en Haarlem. Vanwege de slechte staat van de landwegen werd vooral per schuit tussen Amsterdam en Haarlem gereisd. De route was niet ongevaarlijk en stormen leidden regelmatig tot schipbreuk. Pas in 1631 viel het besluit om het personenvervoer via de Haarlemmertrekvaart te laten lopen in plaats van de gevaarlijkere en langere verbinding over het IJ. Voor het goederentransport bleef men gebruik maken van het IJ.⁷

Vanaf het einde van de 19e eeuw brak de periode van de inpoldering van het IJ aan (afb. 3). Bij deze inpoldering bleef De Hoorn als aparte polder voortbestaan. Dankzij de 19e-eeuwse handelspolitiek kregen de havenactiviteiten van Amsterdam een nieuwe impuls die een einde maakte aan een lange periode van economische recessie. Om de Amsterdamse haven bereikbaar te houden werd ter vervanging van het Groot Noordhollandsch Kanaal het aanzienlijk kortere Noordzeekanaal gegraven.⁸ Het Noordzeekanaal werd tussen 1865 – 1876 aangelegd door een vaargeul uit te sparen bij de drooglegging van tien polders in het IJ. De aanleg van het kanaal werd gefinancierd door de verkoop van de ingepolderde grond van o.a. de Amsterdammer Polder en de Groote IJpolder.⁹ Na de drooglegging van het IJ konden boeren en landarbeiders zich in de polders vestigen.

3 Chromotopografische kaart (ca. 1900) met daarop de ingepolderde delen van het IJ: de Groote IJpolder en de Amsterdammer Polder.

Bijkomend gevolg van de aanleg van het Noordzeekanaal was de groei van het scheepsverkeer en de uitbreiding van het havengebied. Aanvankelijk kreeg deze uitbreiding gestalte in de vorm van de Oostelijke Handelskade.¹⁰ Met het oog op de toekomstige havenuitbreiding ten westen van Amsterdam werd in 1918 gestart met de verkoop van de landerijen in de Groote IJpolder aan de Gemeente Amsterdam. De daadwerkelijke ontwikkeling van het westelijk havengebied is in de jaren '60 van de 20ste eeuw gestart. Hiervoor werden de IJpolders opgespoten met een vier à vijf meter dikke zandlaag en doorgraven met insteechhavens zoals de Westhaven, de Sonthaven, Bering- en Hornhaven. Door de aanleg van het westelijke havengebied ging de oorspronkelijke infrastructuur van de polders nagenoeg geheel verdwenen. Ook het eiland Den Hoorn is voor een groot deel vergraven door de aanleg van de Bosporus-, Suez-, Bering- en Hornhavens.

⁷ Schmall, 1987

⁸ Wagenaar, 1987

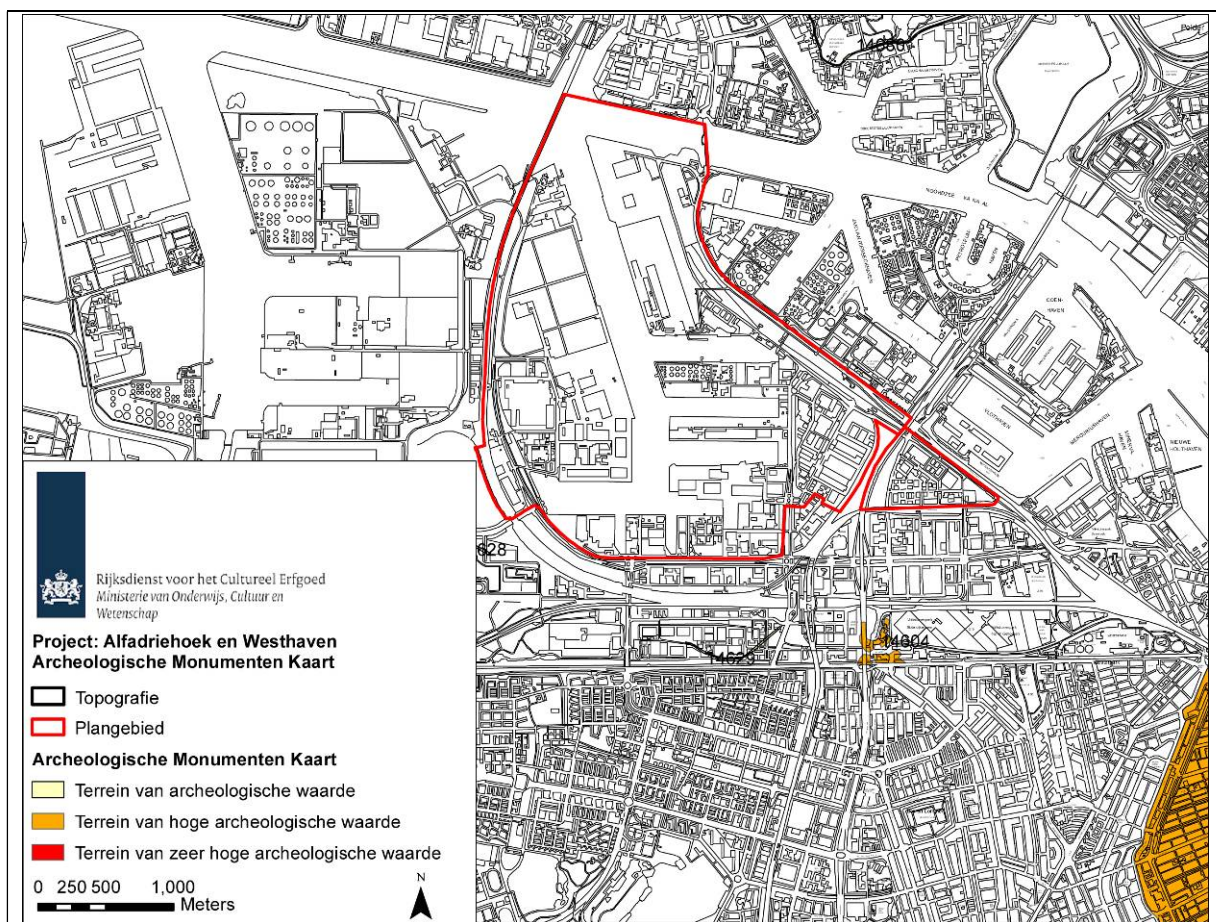
⁹ Jansen, 1962

¹⁰ Wagenaar, 1987

3.3 Archeologische inventarisatie van het plangebied

3.3.1 Archeologische Monumenten Kaart (AMK) en Cultuur Historische Waardenkaart (CHW)

Binnen de plangebieden zijn geen wettelijk beschermde archeologische monumenten aangewezen. Bovendien is het plangebied volgens de Archeologische Monumenten Kaart (AMK) en de provinciale Cultuur Historische Waardenkaart (CHW) vrij van zones met een archeologische waardering (afb. 4). Het verwachtingsbeeld van de AMK en CHW is echter algemeen van aard en dient in het kader van de bouwplanvorming nader te worden uitgewerkt. Het voorliggende bureauonderzoek betreft een historisch topografische analyse ten behoeve van een specificatie en een ruimtelijk onderscheid van de archeologische verwachtingen.

4 Het Plangebied Alfadriehoek en Westhaven (rood omlijnd) op de Archeologische Monumenten Kaart (AMK, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, juli 2010). Binnen de plangebieden Westhaven en Alfadriehoek bevinden zich geen zones met een hoge archeologische verwachting. De Cultuurhistorische waardenkaart van de Provincie Noord-Holland (CHW) komt overeen met het AMK-kaartbeeld

3.3.2 Vindplaatsen binnen en in de nabije omgeving van het plangebied

Binnen het plangebied en in de nabije omgeving ervan zijn in het verleden enkele archeologische waarnemingen gedaan. De waarnemingen bieden inzicht in de kwaliteit van archeologische resten ter plaatse.

In 1970 zijn in de Houtrakpolder ter hoogte van het voormalige eiland Ruigoord meerdere fragmenten aangetroffen van middeleeuwse kogelpotten en grijsbakend aardewerk. Dergelijk

aardewerk diende als kookgerei en dateerde tussen 1250 en 1500. Tijdens deze waarneming is ook houtskool gevonden dat eveneens uit de periode 1250-1500 stamde.¹¹ Aardewerk uit deze periode is eveneens aangetroffen in voormalige buitendijks land langs de IJdijk.¹²

In 1992 is tijdens bouwwerkzaamheden een scheepswrak gevonden bij Halfweg, ten westen van de Grote Braak. Van het wrak is geen nadere datering bekend.¹³

Op verschillende plaatsen zijn tijdens infrastructurele werkzaamheden in de diepere bodemlagen van het IJ prehistorische resten aangetroffen. In 1960 is ter hoogte van het voormalige veeneiland Den Hoorn een vuurstenen sikkkel gevonden uit de Late Bronstijd (1.100-800 v. Chr.).¹⁴ Tussen 1997 en 2000 heeft de afdeling Archeologie van BMA de ontgraving van de Afrikahaven begeleid.¹⁵ Hierbij is een slagtang van een mammoet, afkomstig uit het opgespoten zand, geborgen (afb. 5). Het archeologisch onderzoek bood niet alleen nieuwe inzichten in de landschapsontwikkeling maar leverde ook enkele losse vondsten op, waaronder een vuurstenen schraper uit het late Neolithicum (ca. 2500 v Chr.). De vondsten leveren bewijs voor menselijke activiteiten in de prehistorie. De bewijzen hebben vooralsnog een sporadisch karakter, aangezien samenhangende sporen, zoals bewoningssporen, ontbraken.¹⁶

Het onderzoek in de Afrikahaven was de aanleiding om bij de verlenging van de Australiehaven een archeologische begeleiding uit te voeren. Hierbij zijn de geologische bodemlagen in kaart gebracht.¹⁷

5 Slagtang van een mammoet, afkomstig uit de Afrikahaven

¹¹ ARCHISnr. 37807

¹² ARCHISnr. 37806

¹³ ARCHISnr. 43006, Veerkamp, 2001

¹⁴ ARCHISnr. 15188, topocode HRN

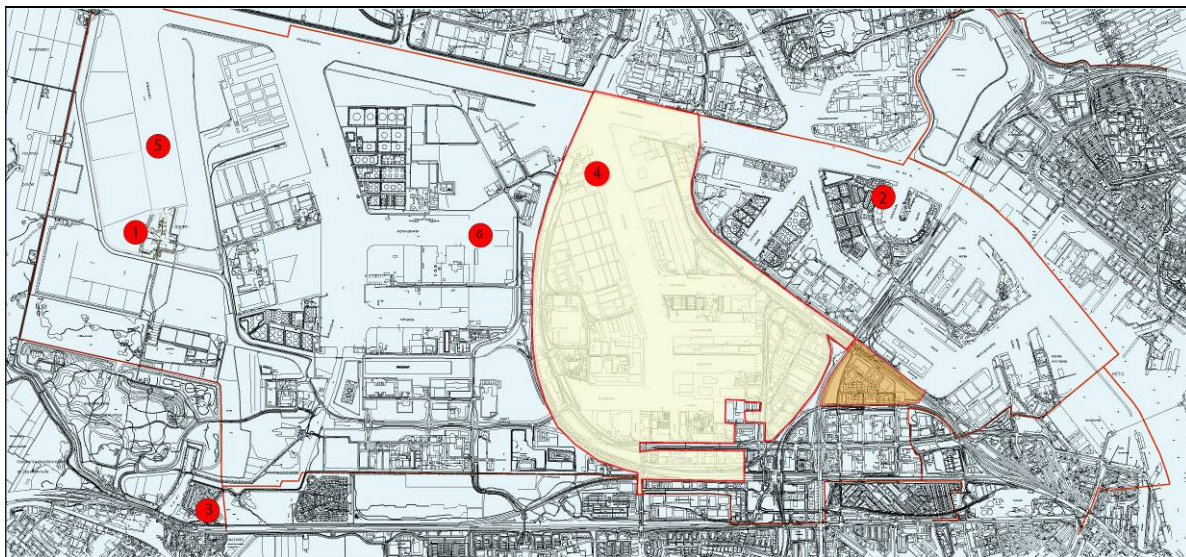
¹⁵ Topocode AFR

¹⁶ Veerkamp 2001

¹⁷ Topocode AUS

3.3.3 Bodemopbouw en conclusie verwachtingmodel

De aanleg van de havens heeft gevolgen voor de archeologische kwaliteit van de ondergrond van het plangebied. Het is bekend dat toen tot 15,5 m ÷ NAP is ontgraven. In theorie betekent dit dat er nog archeologische waarden in het haven areaal aanwezig kunnen zijn in de grondlagen dieper dan 15,5 m ÷ NAP. Voor het voormalige eiland Den Hoorn en voor het omringende terrein van de Grootte IJpolder en de Amsterdammer Polder geldt een hoge archeologische verwachting, waarbij eventuele archeologische overblijfselen zich vanaf 2 m ÷ NAP kunnen voordoen.

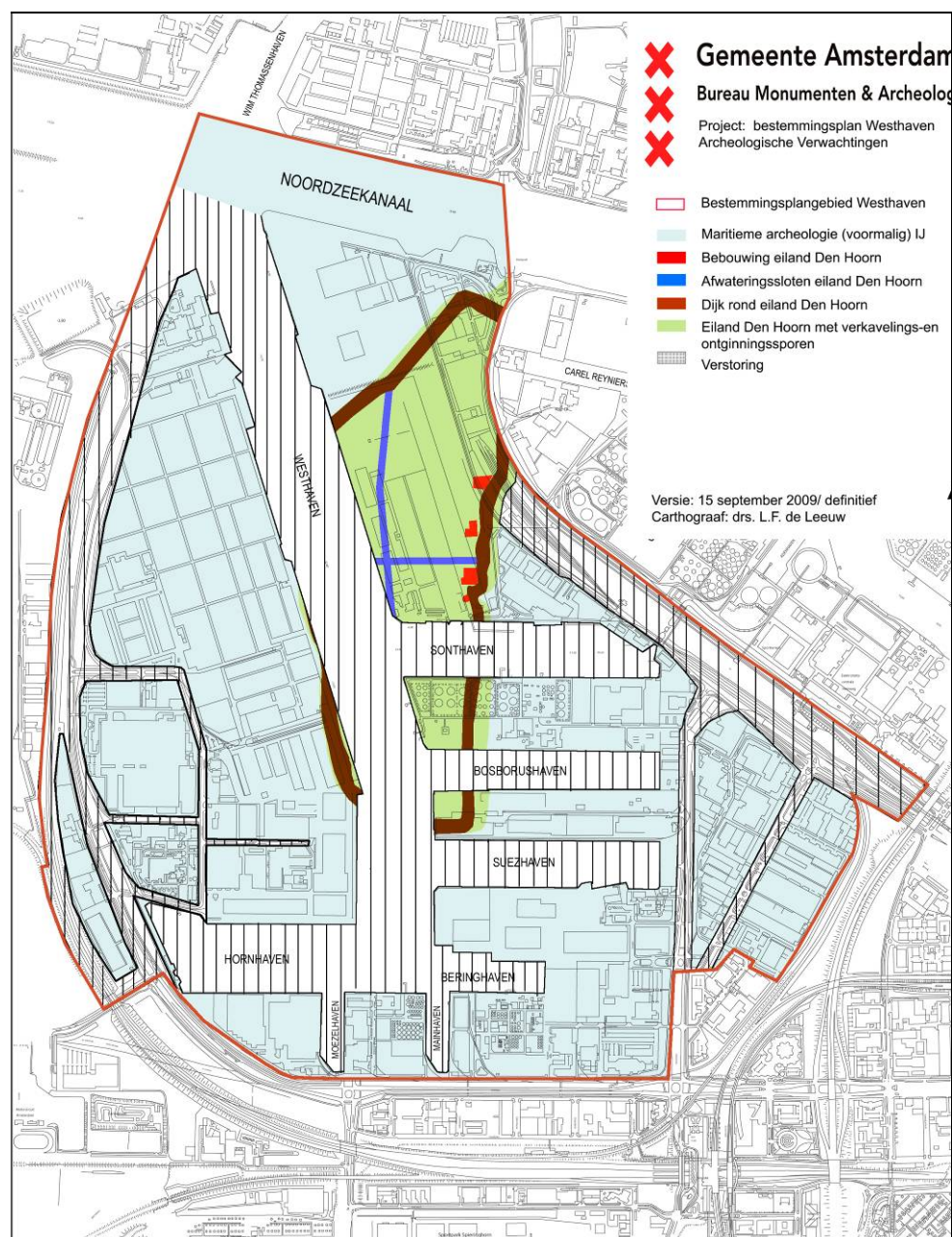

6 Topografische positie van de archeologische waarnemingen (aangegeven in rood) ten opzichte van bestemmingsplangebied Westhaven (aangegeven in geel) en bestemmingsplangebied Alfadriehoek (aangegeven in oranje).
Nr. 1: HOU, archisnummer 37807, waarneming op Ruigoord. Nr. 2: archisnummer 38706, waarneming middeleeuws aardewerk. Nr. 3: Archisnummer 43006, scheepswrak waarneming. Nr. 4: HRN, archisnummer 15188, waarneming vuurstenen sikkkel. Nr. 5: AFR, archeologisch onderzoek Afrikahaven. Nr. 6: AUS, archeologisch onderzoek verlenging Australiehaven.

4 Archeologische verwachtingskaart

Op basis van bovenstaande inventarisatie (hoofdstuk 3) zijn binnen de plangebieden Westhaven en Alfadriehoek materiële overblijfselen te verwachten die samenhangen met het gebruik van het IJ als historische vaarroute (13de eeuw) tot de aanleg van de Groote IJpolder aan het einde van de 19de eeuw. Dit leidt tot een verwachtingskaart van archeologische materiële neerslag voor het plangebied.

Archeologische verwachtingskaart plangebied Westhaven

Archeologische verwachtingszones plangebied Westhaven

- Begrenzing plangebied

- Zone A:** Bedijking rondom voormalig eiland Den Hoorn

- Zone B:** Den Hoorn met bewoningssporen en verkavelingsporen uit de ontginningsperiode (12e-13e eeuw) en bewoningssporen uit de Nieuwe Tijd (16e -19e eeuw)

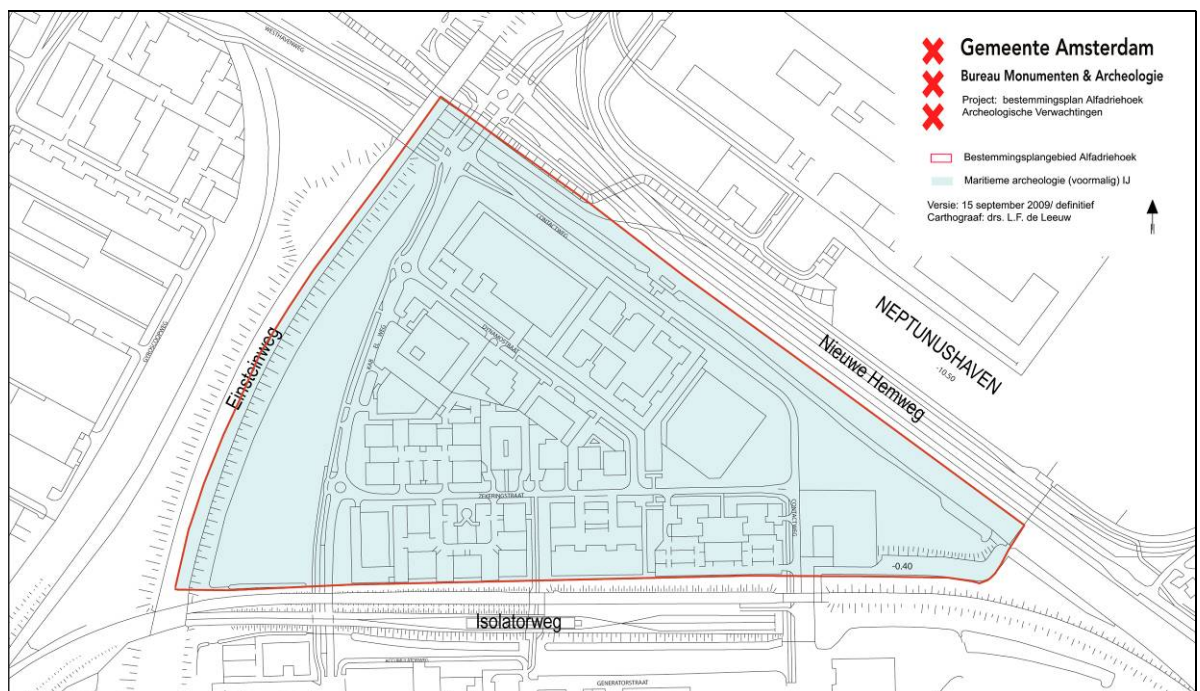
- Zone C:** Zone met historische bebouwing op Den Hoorn met mogelijke sporen van bewoning uit de Nieuwe Tijd (16e-19e eeuw).

- Zone D:** Sloten voor de ontwatering van het eiland De Hoorn

- Zone E:** Voormalige IJ met sporen uit verschillende periodes, waaronder maritieme overblijfselen (scheepsvondsten)

- Zone F:** Verstoringen als gevolg van ontgravingen ten behoeve van de aanleg westelijke Havens

Archeologische verwachtingskaart plangebied Alfadriehoek

Archeologische verwachtingszones plangebied Alfadriehoek

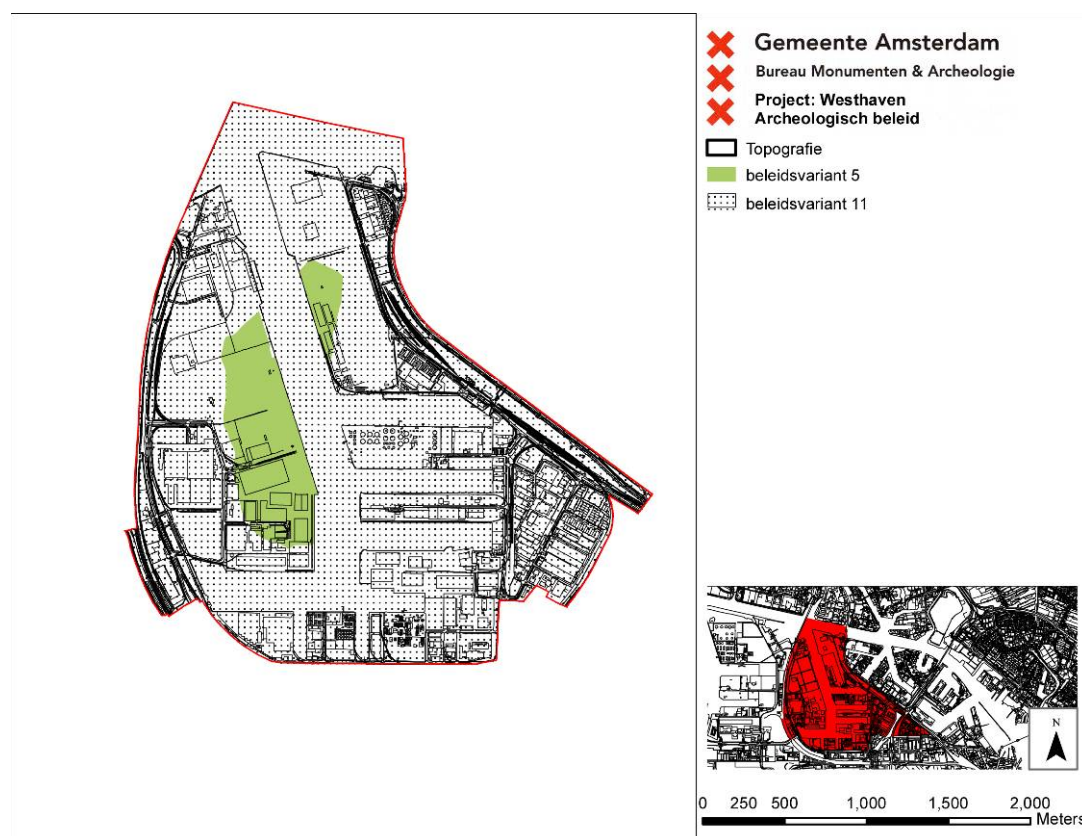
- Begrenzing plangebied

- Zone E:** Voormalige IJ met sporen uit verschillende periodes, waaronder maritieme overblijfselen (scheepsvondsten)

5 Archeologische beleidskaart

De archeologische beleidsadvieskaart van de plangebieden Alfadriehoek en Westhaven is bedoeld als een schematisch ruimtelijk overzicht van de maatregelen die nodig zijn voor de zorg voor het archeologische erfgoed binnen bepaalde zones of locaties in de plangebieden. De verwachtingen worden gekoppeld aan de huidige toestand van het terrein en mogelijk opgetreden bodemverstoringen. De clustering van de verwachtingszones resulteert in een beleidskaart met daarop zones met bijbehorende specifieke beleidsmaatregelen.

Archeologische Beleidszones op basis van de archeologische verwachtingszones en verstoringen binnen het plangebied Westhaven

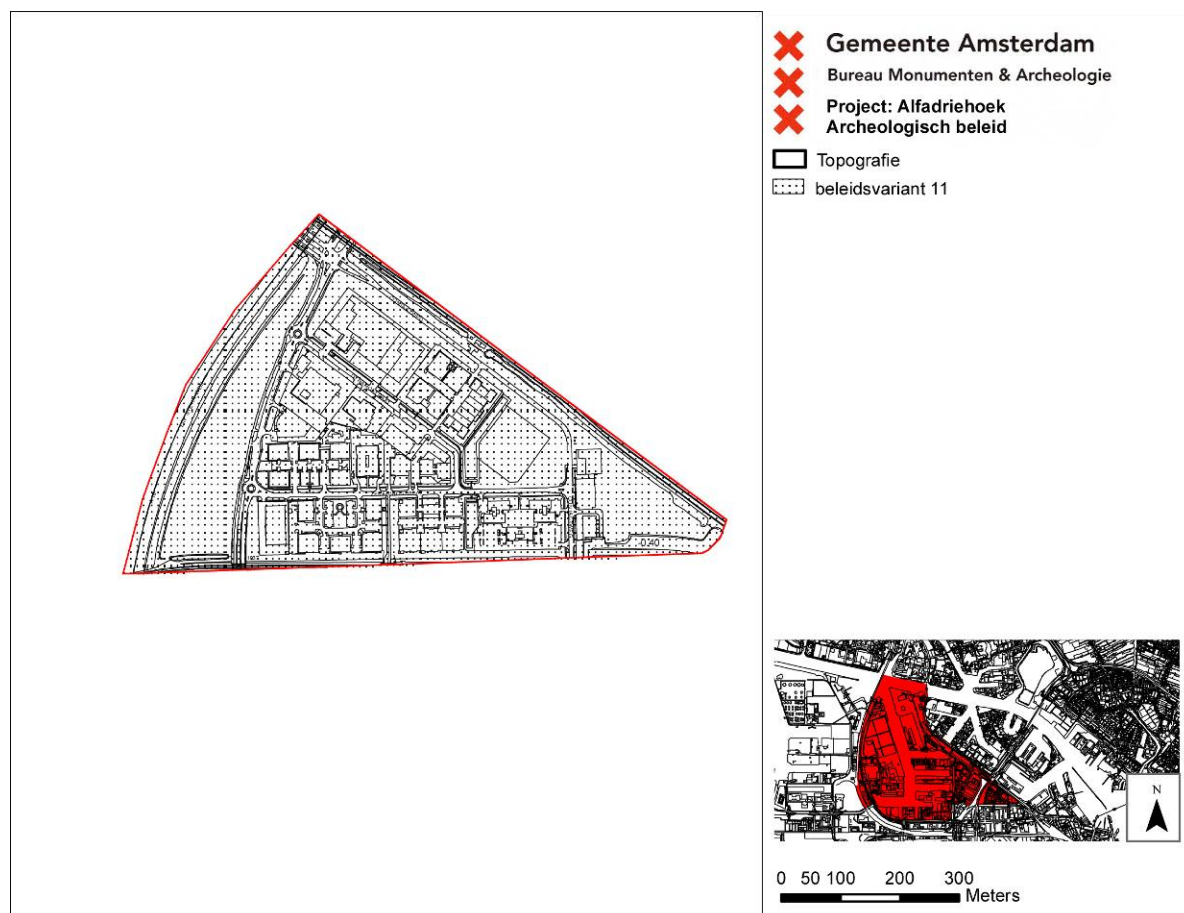

Beleid zones A t/m D, hoge verwachting: Vanwege de hoge verwachting geldt dat bij bodemingrepen dieper dan 4 m ÷ NAP en met een oppervlak groter dan 500 m² meter een Inventariserend Veldonderzoek (IVO) in de planvorming wordt opgenomen. Voor de uitvoering van een Inventariserend Veldonderzoek is een archeologisch Programma van Eisen (PvE) vereist.

Beleid zone F: In deze gebieden zijn geen archeologische overblijfselen meer in de bodem aanwezig, omdat hier als gevolg van de aanleg van de havens en baggerwerkzaamheden de oorspronkelijke bodem verstoord is. Daarom geldt voor deze gebieden een vrijstelling voor archeologisch onderzoek.

Voor het gehele plangebied geldt dat ook in geval geen archeologisch vooronderzoek vereist is en er toch archeologische overblijfselen ouder dan 50 jaar bij bouwwerkzaamheden aangetroffen worden, deze bij de gemeente aangemeld dienen te worden, zodat in gezamenlijk overleg met de opdrachtgever maatregelen getroffen worden tot documentatie en berging van de vondsten.

Archeologische Beleidszones op basis van de archeologische verwachtingszones en verstoringen binnen het plangebied Alfadriehoek

Beleid zone F: In deze gebieden zijn geen archeologische overblijfselen meer in de bodem aanwezig, omdat hier als gevolg van de aanleg van de havens en baggerwerkzaamheden de oorspronkelijke bodem verstoord is. Daarom geldt voor deze gebieden een vrijstelling voor archeologisch onderzoek.

Voor het gehele plangebied geldt dat ook in geval geen archeologisch vooronderzoek vereist is en er toch archeologische overblijfselen ouder dan 50 jaar bij bouwwerkzaamheden aangetroffen worden, deze bij de gemeente aangemeld dienen te worden, zodat in gezamenlijk overleg met de opdrachtgever maatregelen getroffen worden tot documentatie en berging van de vondsten.

Conclusie

Het voorliggende bureauonderzoek is uitgevoerd in het kader van de bestemmingsplannen Alfadriehoek en Westhaven. Afhankelijk van de grootte en de diepte van het te verstoren oppervlak bij toekomstige bouwingrepen kunnen in de grond aanwezige archeologische waarden worden verstoord.

De beleidskaarten van de plangebieden maken onderscheid tussen vier zones met hoge verwachting en een zone met zonder verwachting. Voor de zones met een hoge verwachting geldt dat bij bodemingrepen vanaf 500 m² en dieper dan 4 m ÷ NAP voorafgaande aan de bodemverstorende ingreep een Inventariserend Veldonderzoek (IVO) noodzakelijk is. Voor de zone met een negatieve verwachting geldt een vrijstelling van archeologisch maatregelen vanwege de hoge mate van verstoring van eventuele archeologische resten door bouw- en infrastructurele werkzaamheden. Dit betekent dat verder archeologisch veldonderzoek niet nodig is.

In geval onverhoopt toch archeologische resten worden aangetroffen bij de uitvoering van de bodemwerkzaamheden geldt de wettelijke meldingsplicht. Dit houdt in dat bodemvondsten ouder dan 50 jaar bij bouwwerkzaamheden aan Bureau Monumenten en Archeologie gemeld worden zodat in gezamenlijk overleg met de opdrachtgever maatregelen getroffen worden tot documentatie en berging van de vondsten.

Bronnen

Digitale bronnen

Cultuur Historische Waardenkaart provincie Noord-Holland. <http://chw.noord-holland.nl>
Archeologisch Informatiesysteem (ARCHIS)

Literatuur

Braam, A. van, 'Zaandam in de Middeleeuwen', *Hollandse Studiën* 30 (1993) 27-42
BMA, *Ruimte voor Geschiedenis. Beleidsnota Monumenten en Archeologie* Amsterdam 2005-2010, Amsterdam 2005
Dienst Publieke Werken, 'Het bouwrijp maken van terreinen'. *Ons Amsterdam* 9 (1967), 290-294
Eerden, R. van, 'De archeologische reservaten van 'Malta'', *Archeobrief* 12/2 (2008), 13-18
Jansen, L., 'Geschiedenis van de Groote IJpolder', *Ons Amsterdam* 14 (1962), 89-91
Provincie Noord-Holland, *Beleidskader Landschap en Cultuurhistorie Noord-Holland*, Haarlem 2006
Schmall, H., 'Met de trekschuit naar Amsterdam. Twee eeuwen openbaar vervoer', Heinemeijer, W.F. en M.F. Wagenaar, *Amsterdam in Kaarten. Verandering van de stad in vier eeuwen carthografie*, Ede/Antwerpen 1987, 68-69
Veerkamp, J.A.G., *Mammoeten in Amsterdam? Een inventarisatie van archeologische aandachtspunten bij de aanleg van de Noord/Zuid Metrolijn*, Amsterdam 1997
Veerkamp, J.A.G., Afrikahaven, een mammoet in Amsterdam. Archeologische Begeleiding ontgraving Afrikahaven, Amsterdam 2001
Wagenaar, M.F., 'Nieuwe scheepvaartverbindingen. Holland op zijn smalst en Holland op zijn langst', Heinemeijer, W.F. en M.F. Wagenaar, *Amsterdam in Kaarten. Verandering van de stad in vier eeuwen carthografie*, Ede/Antwerpen 1987, 160-161

Appendix I: beleidsvarianten

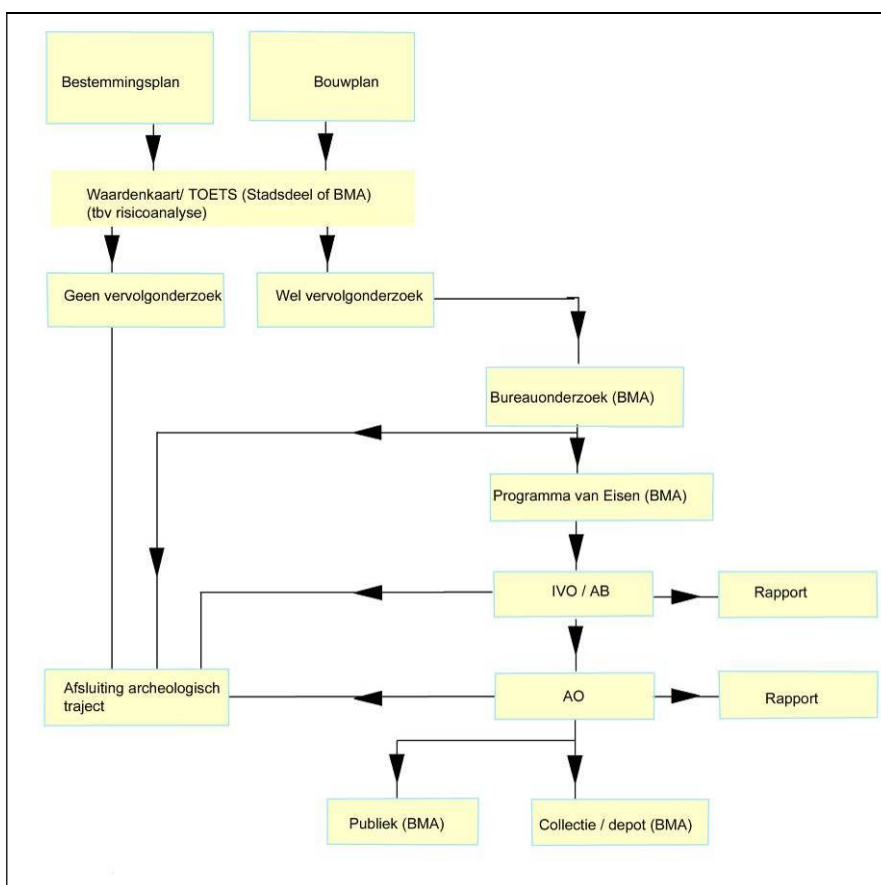
Het archeologisch beleid wordt als maatwerk voor een bepaald plangebied in Amsterdam vastgesteld aan de hand van elf varianten, die een afweging bieden op basis van de aard van de verwachting in combinatie met de specifieke (oppervlakte/diepte) bodemingreep.

- 1: Gebieden met bekende archeologische waarden. Aangezien hier met zekerheid archeologische overblijfselen aanwezig zijn, is bij elke bodemingreep ongeachte het oppervlak of de diepte archeologisch onderzoek noodzakelijk.
- 2: Bebouwde gebieden met een hoge archeologische verwachting binnen het historische centrum van Amsterdam (tot en met de Vierde Uitleg: binnen de Singelgracht). Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 50 m² of minder dan 0,5 m onder maaiveld.
- 3: Gebieden met een hoge archeologische verwachting langs nog aanwezige historisch infrastructurele assen / in een historische woonkern buiten het historische centrum van Amsterdam. Deze gebieden zijn onbebouwd of de bebouwing dateert van vóór de 19de eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 100 m² of minder dan 0,5 m onder maaiveld.
- 4: Bebouwde gebieden met een hoge archeologische verwachting langs nog in het landschap zichtbare historisch infrastructurele assen / in historische woonkern buiten het historische centrum van Amsterdam. De bebouwing dateert uit het einde van de 19de eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 100 m² of ondieper dan de 19de en 20ste eeuwse ophogingen.
- 5: Bebouwde gebieden met een hoge archeologische verwachting langs voormalige (overbouwde of opgehoogde) historisch infrastructurele assen / in een historische woonkern buiten het historische centrum van Amsterdam. De bebouwing of ophoging dateert uit de 20ste eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 500 m² of ondieper dan de 20ste eeuwse ophogingen.
- 6: Onbebouwde gebieden met een lage archeologische verwachting in de landelijke periferie van Amsterdam. Hier liggen archeologische vondsten dicht aan het oppervlak, zodat relevante archeologische lagen kunnen zijn opgenomen in de bouwvoor. De bouwvoor heeft gemiddeld een diepte van 0,3 – 0,5 m waaronder een eerste sporenvlaak zichtbaar wordt. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² of minder dan 0,5 m onder maaiveld.
- 7: Bebouwde gebieden met een lage archeologische verwachting binnen het historische centrum van Amsterdam (tot en met de Vierde Uitleg: binnen de Singelgracht). De bebouwing dateert uit het einde van de 19de en de 20ste eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² of ondieper dan de 19de en 20ste eeuwse ophogingen.
- 8: Terreinen met een hoge archeologische verwachting die als vaarweg in gebruik zijn binnen het historische centrum van Amsterdam (tot en met de Vierde Uitleg: binnen de Singelgracht). Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij ingrepen in de waterbodem kleiner dan 500 m².
- 9: Gebieden met een lage archeologische verwachting die als vaarweg in gebruik zijn binnen en buiten het historische centrum van Amsterdam. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij ingrepen in de waterbodem binnen het historisch centrum kleiner dan 2.500 m² en buiten het historisch centrum kleiner dan 10.000 m².
- 10: Gebieden met een lage archeologische verwachting die onder water liggen, of die onder water gelegen hebben en ingepolderd zijn of opgespoten zijn. Uitzondering van archeologisch

veldonderzoek geldt bij ingrepen kleiner dan 10.000 m² of in de oorspronkelijke waterbodem of in het oorspronkelijke maaiveld.

- 11: Gebieden zonder archeologische overblijfselen omdat hier al archeologisch onderzoek of grootschalig grondverzet heeft plaatsgevonden voor bijv. zware funderingen, kelders, tunnels ed. en gebieden in de voormalige landelijke periferie van Amsterdam buiten de Singelgracht met een lage archeologische verwachting die bovendien opgehoogd, onderheid en bebouwd zijn aan het einde van de 19de en in de 20ste eeuw. Hier geldt een vrijstelling van archeologisch onderzoek. Gebieden waar al archeologisch onderzoek heeft plaatsgevonden zijn wel indirect van belang voor archeologische planning omdat ze aanwijzingen geven voor de eventuele aanwezigheid van archeologische resten in omliggende gebieden.

Voor de beleidsvarianten, 4, 5 en 7 tot en met 10 geldt dat het dieptecriterium op de uiteindelijke beleidskaart nader wordt gespecificeerd.

Stroomschema archeologie BMA

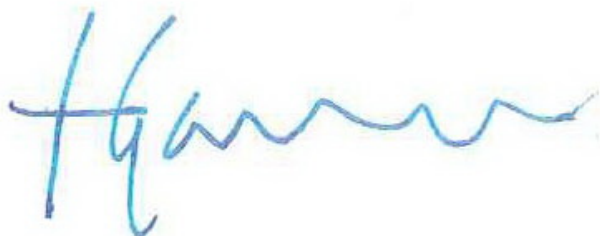
Appendix II: Vindplaatsen BMA

Topocode	Adres (eventueel toponiem)	Jaar Onderzoek
AFR	Afrikahaven	2000
AUS	Verlenging Australiehaven	1999
HOU	Houtrakpolder	1970
HRN	Velserpad	1960-1962

Colofon

Archeologisch Bureauonderzoek 07-042

Voor akkoord controle proces en waardestelling:

Hoofd afdeling Archeologie BMA
Prof. dr. J.H.G. Gawronski

Datum: 18-04-2011
Status: definitief
Redactie: prof. dr. J.H.G. Gawronski
Tekst: drs. L. de Leeuw
Cartografie: drs. L. de Leeuw

© Bureau Monumenten & Archeologie, Gemeente Amsterdam, 2011
Postbus 10718, 1001 ES Amsterdam, 020-2514900

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op enigerlei andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van BMA. BMA aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.